

Zuzana Beňušková

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Katedra etnológie a folkloristiky

Biosférická rezervácia Poľana a jej rozšírenie v roku 2016*

Biosphere Reserve of Poľana and its enlargement in 2016

Abstract: The Poľana Biosphere Reserve is situated in Central Slovakia. In its southern part, in the scattered area, the town of Hriňová was built, and its districts became part of the biosphere reserve and the protected natural area. For the residents it means both benefits and disadvantages. This article analyzes the situation of 2016 when the Biosphere Reserve area was expanded under the UNESCO program.

Key words: Biosphere Reserve, UNESCO, scattered settlements, the town Hriňová, Slovakia

Kľúčové slova: Biosférická rezervácia, UNESCO, rozptýlené osídlenie, mesto Hriňová, Slovensko

Na území Slovenska sa nachádzajú viaceré prírodné územia, ktoré spadajú do určitej kategórie ochrany ako tzv. chránené krajinné oblasti (CHKO). Súčasťou týchto prírodných chránených krajinných oblastí je však aj človek, ktorý sa musí svojou činnosťou a správaním podriaďovať predpisom a dodržiavať požiadavky ochrany prírody. Vyhlásenie časti chotára ktorejkoľvek obce za CHKO nie je vždy z pohľadu obyvateľov príslušných obcí priaznivou okolnosťou, pretože ochrana prírody dominuje nad ich súkromnými záujmami. V priestore, ktorý si osvojovali a slúžil im pre zabezpečenie obživy, sú v dôsledku platných zákonov ob-

---

* Štúdia vznikla ako súčasť grantového projektu VEGA 1/0644/14 – Etnologické aspekty tradičnej kalendárnej obyčajovej kultúry v súčasnej vidieckej spoločnosti.

medzenia závislé od stupňa ochrany. Riadená je stavebná činnosť, hospodárenie v lesoch a na poľnohospodárskej pôde, rekreačné využívanie územia, ale aj ďalšie činnosti, o. i. sa to týka aj zberného hospodárenia. V oblastiach s najvyšším stupňom ochrany je napríklad zákaz zberu húb a lesných plodov.

V rámci UNESCO existuje program Človek a príroda (MAB), ktorého cieľom je prepájať hodnotné krajinné celky s človekom a vytvoriť harmonický vzťah medzi človekom a prírodou. Program MAB položil základy pre nový typ medzinárodne významného územia. Označované sú ako biosférická rezervácia (BR). Lokalitu, ktorá je územím medzinárodného významu, možno vyhlásiť za chránené územie, ale aj už existujúce chránené územie sa môže stať biosférickou rezerváciou – čo je prípad Poľany.

Svetová sústava biosférických rezervácií BR sa začala tvoriť od roku 1976, a začiatkom roku 2014 zahŕňala 621 území v 117 krajinách, vrátane 12 cezhraničných území. Vznikol rámcový štatút Svetovej siete biosférických rezervácií. Tieto dokumenty schválila Generálna konferencia UNESCO roku 1995. Tento svojou povahou vedecký, interdisciplinárny program [...] je zameraný na štúdium vzájomných vzťahov medzi človekom a prostredím, ale zahŕňa i vzdelávacie a informačné aktivity, aktuálnu problematiku integrovanej ochrany zdrojov biosféry a racionálne využívanie prírodných zdrojov. Biosférické rezervácie [...] sú modelové územia, kde ochrana prírodných hodnôt je podporovaná spôsobom hospodárenia na určitom území. Tento prístup [...] prispieva k zachovaniu biodiverzity. Zároveň však takýto prístup by tým, ktorí v týchto územiach pracujú, mal zaručovať určitú podporu a ich produkty by mali mať akýsi certifikát o kvalite a vyššej hodnote¹.

Nový typ územia si vyžiadal hľadanie nových prístupov k plánovaniu aktív v území, ktorý by prekračoval hranice jednotlivých sektorov. Jednotlivé biosférické rezervácie schvaľuje Medzinárodná koordinačná rada projektu MAB na návrh jednotlivých štátov, zostávajú však v právnej pôsobnosti štátov, v ktorých sa nachádzajú a ktoré podnikajú opatrenia považované za potrebné na zabezpečenie alebo zlepšenie ich fungovania. Tvoria významnú základňu pre rozvoj vedy a je dôležité, aby boli uznávané a podporované vládou ako súčasť a zložka ekonomického rozvoja príslušnej krajiny. Ich správu koordinuje Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky.

V SR boli za biosférické rezervácie uznané tieto územia:

1. Slovenský kras (1977)
2. Poľana (1990)
3. Východné Karpaty (1992)
4. Vysoké Tatry (1992)

Predmetom nášho záujmu je Chránená krajinná oblasť a zároveň Biosférická rezervácia Poľana. Poľana je vrch sopečného pôvodu, nachádzajúci sa v strede Slovenska. Oblasť Podpoľania tvorí etnografický región s veľmi špecifickými kultúrnymi prejavmi, z ktorých viaceré presahujú hranice regiónu a stali sa symbo-

¹ Akčný plán Biosférickej rezervácie Poľana. Zost. Z. OKÁNIKOVÁ a kol. November 2014, s. 5–7. http://www.ozpronatur.sk/wp-content/uploads/2014/04/AkcnyPlan_BRPolana_2014.pdf [dátum prístupu: 5.05.2016].

lom Slovenska. Takúto funkciu plní napr. fujara – signálny hudobný nástroj na zozname nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO², maľované drevené kríže, ktoré sú inštalované napr. aj na Symbolickom cintoríne vo Vysokých Tatrách venovanom obetiam hôr, alebo jeden je aj vo Vatikáne. Symbolom je aj mužský kroj s krátkou košelou odhaľujúcou holé brucho, ktorý je pre túto zvláštnosť jedným z mála, čo vedia bežní Slováci ako-tak regionálne zaradiť. Osobitým prejavom je tiež tzv. rozkazovanie pred muzikou, spevácko-tanečné presadzovanie sa jednotlivca, ktorému sa učia vo folklórnych súboroch už malí chlapi³.

Biosférická rezervácia Poľana

Medzinárodná koordináčna rada Programu Človek a biosféra (MAB) schválila Biosférickú rezerváciu Poľana dňa 27. marca 1990 a zaradila ju do sústavy BR UNESCO. Biosférická rezervácia Poľana vznikla na základe chránenej krajiny oblasti (CHKO) Poľana, ktorá bola vyhlásená už v roku 1981 za účelom ochrany neživej prírody, rastlinných a živočíšnych spoločenstiev a tiež osobitného rázu krajiny stredného Slovenska⁴. Patrí k jednej z najmenej urbanizovaných oblastí Slovenska, 85% územia tvoria lesy. Tým, že územie biosférickej rezervácie a chránenej krajiny bolo fakticky totožné, málo sa rešpektovala špecifickosť biosférickej rezervácie. Toto bolo predmetom kritiky zo strany UNESCO. K zlomu došlo v roku 2010, keď sa vymenilo vedenie Správy CHKO Poľana a na jej čelo nastúpila mladá riaditeľka. Vytvorená bola Koordináčna rada BR zložená z primárnych stakeholdrov. Akcent sa z dominantnej ochrany prírody, pri ktorom boli obyvatelia len potenciálnymi škodcami, presunul na dialóg medzi obyvateľmi a ochranármi. Význam človeka v biosférickej rezervácii malo zdôrazniť aj jej rozšírenie na väčšiu časť osídleného územia, spadajúceho do mesta Hriňová. Územie BR Poľana je rozdelené na tri zóny vyžadované pre každú BR:

1. Jadrová zóna – sú v nej zahrnuté najvýznamnejšie maloplošné chránené územia v rámci BR. V tejto časti sa nevykonávajú žiadne hospodárske aktivity, je ponechaná autoregulačným procesom, slúži na výskum a monitoring. Opatrenia sa vykonávajú len po komisionálnom posúdení v prípadoch, keď dôjde k narušeniu prírodnými živlami – kalamitami, resp. ak je to činnosť, ktorá je nevyhnutná pre zabezpečenie starostlivosti o chránené územie.

2. Nárazníková zóna – chráni jadrá proti okolitým vplyvom. Hospodárenie je podriadené záujmom ochrany prírody. V maximálnej miere sa využíva geno-

² Fujara bola zapísaná do zoznamu v novembri 2005 v Paríži.

³ O popularite rozkazovania pred muzikou svedčí, že na sociálnej sieti je v záujmovej skupine Rozkazovačky prihlásených 3719 členov. Prevažná časť komunikácie je o textoch piesní.

⁴ Rozloha územia je 20 360 ha.

fond a na to sa orientuje aj obnova lesa. Okrem toho sa tu na časti územia vykonáva poľnohospodárska činnosť, ktorá spočíva v prepásaní plôch hospodárskymi zvieratami. V tejto zóne sa pohybuje 50 sezónnych obyvateľov.

3. Prechodná zóna – hospodárska činnosť je v nej usmerňovaná tak, aby bola v zhode so záujmami ochrany prírody a krajiny. V tejto zóne je 220 trvalo žijúcich a 80 sezónnych obyvateľov v troch osadách (Iviny, Snohy a Vrchslatina)⁵.

Medzinárodná koordináčna rada MAB pri UNESCO po periodickom hodnotení 2000–2010 kritizovala BR Poľana, že má nedostatok obyvateľstva a teda vplyvu človeka na prírodu. Ako reakcia na túto kritiku prešiel v roku 2014 manažment BR Poľana transformáciou a zároveň vznikol „návrh na rozšírenie prechodnej zóny o výnimočnú časť «Hriňovské lazy» predstavujúce jedinečné územie svojou históriou, patriotizmom, mozaikovitosťou a krásou“⁶. Roku 2014 bolo navrhnuté rozšírenie prechodnej zóny BR Poľana do katastra mesta Hriňová, ktoré bolo objektom nášho výskumu⁷.

Lazové osídlenie a mesto Hriňová

Pre oblasť Podpoľania je charakteristické rozptýlené osídlenie nazývané lazy. Pojmom laz sa označuje pôda, sezónne chotárne sídlo pozostávajúce z hospodárskych stavieb, stále sídlo nachádzajúce sa osamotene alebo v skupinkách na pôde v extraviláne a zároveň je to označenie rozptýleného osídlenia vo vymedzenom stredoslovenskom prostredí. Na Slovensku je 5 oblastí s podobným typom osídlenia. Známe sú aj pod názvami kopanice (Myjavská oblasť, Horná Nitra), štále (okolie Novej Bane), folvarky a cholvarky (Kysuce, Orava), kolešne (Kokava nad Rimavicou). Vznikli v podhorských a horských oblastiach využívaním a osídľovaním extravilánu a oddeľovaním sa od jadrových obcí⁸. Lazy, ktoré sú predmetom nášho výskumu, vznikli ako sídla v extraviláne mesta Detva. Osídľovanie vzdialenejších častí chotára súviselo s tzv. veľkou kolonizáciou po tatarskom vpáde a v období 16.–18. storočia s valaskou kolonizáciou a v rámci nej s využívaním krajiny na pastierstvo a extenzívne roľníctvo. Vytváraním zoskupení domov sa niektoré časti lazov zlúčili do samostatných obcí, v okrese Detva

⁵ Por. Štúdia pridanej hodnoty v poľnohospodárstve a lesníctve (CHKO – BR Poľana, Slovensko) (BR Entlebuch, Švajčiarsko). OZ Pronatur, s. 9. http://www.ozpronatur.sk/wp-content/uploads/2014/04/CHKO_BR_Po%20Po%20C4%BEana_%20C5%A1t%C3%BAdia_pridanej_hodnoty.pdf [dátum prístupu: 7.05.2016].

⁶ Ibidem.

⁷ Výskum bol realizovaný od roku 2014 popri spolupráci s mestom Hriňová na realizácii dvoch kultúrnych podujatí.

⁸ J. PODOLÁK: *Lazy*. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Eds. J. BOTÍK, P. SLAVKOVSKÝ. Bratislava 1995, s. 302.

vzniklo ďalších 14 obcí. Skúmaná lokalita Hriňová sa od Detvy oddelila a osamostatnila v roku 1891 a v roku 1989 sa z dediny stalo mesto Hriňová. Pozostáva z jadra mesta a 17 osád, ktoré sú priestorovo odlišné a niektoré aj dosť izolované. Územne je to piate najväčšie mesto na Slovensku, avšak obyvateľov má sotva 8000. Keď prídete do chotára Hriňovej, pri ceste uprostred prírody sa objavia tabule ohlasujúce koniec jednej miestnej časti a začiatok druhej časti mesta. Až po prejení viacerých podobných častí rurálneho charakteru sa napokon objaví sídlisko a centrum mesta, ktoré vzniklo ako zázemie Hriňovských strojární vybudovaných v 50. rokoch 20. storočia. Mesto má teda viac rurálny než urbánny charakter, 40% obyvateľov, čo je viac ako 3-tisíc ľudí, žije v jednej časti lazov⁹. Urbanizované je len 2,1% katastrálneho územia, najmä v častiach Krivec I. a Krivec II. a Malý a Veľký Slanec¹⁰. To, že sa nachádzate v skutočnom meste, poznať podľa niekoľkých panelových bytoviek, kruhového objazdu a globálnych obchodných reťazcov. K sústredeniu vyššej hustoty obyvateľov okolo mestského centra prispel vznik strojárskych závodov, ktoré vytvorili početné pracovné príležitosti a podmienili vznik mestskej infraštruktúry.

Hriňová je jednou z mála podhorských obcí Slovenska, kde nikdy neprebehla kolektivizácia poľnohospodárstva a za socializmu nevzniklo Jednotné roľnícke družstvo. Zachovala si tradičnú štruktúru využitia zeme charakteristickú sústavou terasovitých poličok. Po roku 1989 sa zintenzívnilo hospodárenie na malých parcelách v južnej časti katastrálneho územia, čo súviselo aj so stratou pracovných miest v zaniknutých alebo utlmených výrobných podnikoch.

Na území BR Poľana hospodária v súčasnosti na jednej strane veľké subjekty – lesohospodárske podniky a poľnohospodárske družstvá a obchodné spoločnosti, na druhej strane drobní súkromní poľnohospodári, najmä v jej južnej časti. Časť trávnych porastov najmä menšie lúky v lese na lesnom pôdnom fonde obhospodarujú tiež Lesy SR a poľovnícke združenia. Poľnohospodárske využívanie územia je nevyhnutnou podmienkou pre udržanie prírodných trávnych biotopov v priaznivom stave¹¹.

Väčšinu príjmov z poľnohospodárstva tvorí živočíšna výroba a v rámci nej sú najväčšie príjmy z predaja mlieka (kravské, ovčie) a mliečnych výrobkov, a z predaja mäsa (hovädzí dobytok, teľatá, živé ovce, jahňatá). V meste je od roku 1993 mliekareň, ktorá vyrába tradičné mliečne výrobky z miestneho mlieka, avšak distribuuje ich mimo lokálneho prostredia. Ďalšou produkciou je siláž, vlna a pod. Na území mesta existuje aj priamy predaj z dvora a agroturistika¹².

⁹ Por. Š. RIMAJ: *Svetlo v hriňovských lazoch napája slnečná energia*. Pravda 26.11.2015. <http://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/375048-svetlo-v-hrinovskych-lazoch-napaja-slnečna-energia/> [dátum prístupu: 15.05.2016].

¹⁰ Por. J. HREŠKO, P. PETLUŠ: *Hriňová*. In: *Atlas archetypov krajiny Slovenska*. Nitra–Bratislava 2015, s. 83.

¹¹ *Akčný plán Biosférickej rezervácie Poľana...*, s. 21.

¹² Por. *Štúdiá pridanej hodnoty v poľnohospodárstve a lesníctve...*, s. 27.

Fot. 1. Hriňovské strojárne a centrum mesta (fot. Z. Beňušková, 2016)

Fot. 2. Atrakciou pre návštevníkov mesta Hriňová je odvoz volským záprahom, ktorý sa dosiaľ používa pri prácach v poľnohospodárstve a v lesoch (fot. Z. Beňušková, 2017)

Poľnohospodárska pôda – horské lúky a pasienky sa využívajú predovšetkým kosením a pasením dobytká a oviec. V minulosti bolo využívanie územia pre poľnohospodárstvo oveľa intenzívnejšie ako v súčasnosti. Bolo to aj vďaka podstatne vyšším stavom hospodárskych zvierat. Tie sú momentálne nízke, čo znižuje záujem o využívanie odľahlejších častí BR. [...] Počet kusov dobytká je na niektorých lokalitách poddimenzovaný aj z dôvodu, že pre vyššie stavy dobytká nie je možné na zimu pripraviť dostatok kvalitnej senáže. [...] Poľana bola jedným z pilotných území, kde sa od roku 2004 začal implementovať agroenvironmentálny program na Slovensku. Zapojila sa doňho postupne väčšina poľnohospodárskych subjektov z územia. [...] Samostatne hospodáriaci roľníci, ktorí v území hospodária, pracujú v ťažkých horských podmienkach, sú často kontrolovaní pri dodržiavaní záväzkov prostredníctvom štátu a odbyt ich produktov je závislý od konkrétnych klimatických a tým vegetačných podmienok ako i od dopytu štátu, či iných spracovateľov. Podnikateľské zámery sú často nerealizované z dôvodu byrokracie, či nereálnych cieľov¹³.

Cestná sieť a jej údržba je na hriňovských lazoch osobitný problém, keďže jej dĺžka je cca 150 km. Dane od necelých 8000 obyvateľov však nepostačujú na finančné krytie údržby takej siete komunikácií. Doprava k lazovým usadlostiam je pritom základným predpokladom ich trvalého obývania. Keďže cestné komunikácie boli po roku 1989 v Hriňovej zanedbané, ich oprava je naliehavá a priebežne sa realizuje. V zimných mesiacoch je náročné udržať cesty zjazdné aj vzhľadom na skutočnosť, že mnohé lazy sú vo výške aj 800 m nad morom a ľad a sneh sa na nich drží niekoľko mesiacov do roka. Obyvatelia si pomáhajú aj navzájom, napr. v časti Priehalina, ktorá sa nachádza v pomerne strmom svahu pod Poľanou, jeden z obyvateľov zapožičiava snehové reťaze tým, ktorí majú problém do vrchu vyjsť. Na lazy jazdia autobusy, avšak nie vždy ich linky vhodne nadväzujú na ďalšiu dopravu, preto obyvatelia vyťažujú svoje autá a keď treba, zoberú aj susedov.

Obec sa snaží zabezpečiť aj verejné osvetlenie, ktorého je tiež treba množstvo kilometrov. V zime 2015/2016 obec pokusne tento problém riešila po vzore Číny osadením solárnych lúč. Dlhá cestná sieť spôsobuje tiež problémy pri roznášaní pošty. Problém je tiež trafiť na konkrétny laz, keďže nejde o štandardnú uličnú sieť. Pomôckou je GPS, avšak ako konštatujú domáci – táto navigácia vedie šoférov po lazoch nie najjednoduchšou a najpriamejšou cestou.

Obyvatelia lazov sú zvyknutí, že musia veľa chodiť pešo. V Hriňovej sú dve základné školy, do ktorých sa schádzajú deti z celého katastra. Do roku 1918 existovali na jednotlivých lazoch tzv. gazdovské školy, kde si na učiteľov priplácali aj miestni gazdovia. Tieto zabezpečovali, že len 7% obyvateľov Hriňovej bolo analfabetmi¹⁴.

Oblasť Podpoľania je ohrozená vyludňovaním, starnutím obyvateľstva, najmä zvyšovaním počtu obyvateľov v postproduktívnom veku. „Aj zázemie odľahlejších lazov sa vo všeobecnosti čo do využívania modifikuje, čo sprevádza určitá extenzifikácia hospodárskeho využívania a postupný prechod na plnenie prevaž-

¹³ Akčný plán Biosférickej rezervácie Poľana..., s. 16, 23–24.

¹⁴ Por. Hriňová. Wikipédia. Slobodná encyklopédia. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Hri%C5%88ov%C3%A1> [dátum prístupu: 15.05.2016].

ne rekreačnej funkcie na jednej strane, resp. pustnutie na strane druhej¹⁵. Podiel počtu obyvateľov žijúcich na lazoch v pomere k obyvateľom v centre sa znižuje. Pre lazy je už dlhšie charakteristická ich menšia miera obrábania na úkor vykášania a pasenia, čo je predpoklad pre zachovanie biodiverzity lúčnych ekosystémov, aj na získanie dotácií. Subjekty využívajú trvalé trávne porasty často iba kvôli dotačnej podpore z Európskej únie (priame platby, platby za znevýhodnené oblasti, agroenvironmentálne platby). Napriek tomu došlo k poklesu plochy trávnych porastov v BR Poľana za posledných 50 rokov (1946–2003) z plochy takmer o jednu tretinu a hrozí, že tento trend bude pokračovať. Najmä ťažšie dostupné lazy v severnej časti katastrálneho územia zarastajú náletovými rastlinami.

Opúšťanie lazov a zmena trvalých obydli na rekreačné objekty nie je pre udržateľnosť prostredia riešením. Mesto Hriňová sa preto snaží udržať obyvateľov aj v lazových osadách vytváraním prostredia atraktívneho pre život práve vďaka jedinečným prírodným podmienkam. Tomuto podriaďuje budovanie infraštruktúry, legislatívnych nariadení aj sociálneho a kultúrneho života v obci. Snaží sa motivovať farmárov vytváraním priaznivého ekonomického prostredia. Jedným z výnimočných opatrení v rámci Slovenska bolo v rokoch 2015–2016 postupné zavedenie nulovej sadzby dane za ornú pôdu, trvalé trávne porasty, ovocné sady a záhrady. Toto opatrenie súvisí s rozhodnutím mestského zastupiteľstva, ktorým sa mesto prihlásilo k tomu, aby sa Biosférická rezervácia Poľana rozšírila o prechodnú zónu. Podľa primátora mesta:

Zavedením nulovej dane len pokračujeme v našom predsavzatí, podporiť pôvodný ráz krajiny, podporiť v nej ľudí s tradičným hospodárením, aby mali napríklad väčšiu vôľu obrábať aj pôdu, ktorá leží ladom¹⁶.

Z dlhodobého hľadiska chceme takto prispieť k miestnej potravinovej sebestačnosti a bezpečnosti a rozvoju lokálneho trhu. Aj týmto spôsobom chceme pomôcť udržať unikátne historické poľnohospodárske štruktúry krajiny – lazy, známe úzkymi pásmi polí, medzí, terás, kamenných valov, kôp, remíz a odrážok¹⁷.

V rámci prípravy materiálov pre rozšírenie biosférickej rezervácie vznikli rôzne propagačné materiály – vrátane reprezentatívneho filmu Poľana, ktorý bol pripravený pre prezentáciu v UNESCO. Posledné zasadnutie MAB UNESCO sa konalo 16. marca 2016 v peruánskej Lime, kde bolo rozšírenie BR Poľana prijaté.

Aké **príležitosti** a aké **riziká** vyplývajú zo začlenenia ďalších častí Hriňovej do BR Poľana? Obyvatelia Slovenska v prieskume verejnej mienky vyslovili 96%

¹⁵ M. HUBA: *Transformácia krajiny s lazníckym osídlením na príklade Poľany a Podpoľania*. „Slovenský národopis“ 2009, z. 57, s. 316.

¹⁶ *Mesto Hriňová pristúpilo k nezvyčajnému kroku, za pôdu sa dane platiť nebudú*. Náš Zvolen 15.12.2014. <http://naszvolen.sme.sk/c/7548380/mesto-hrinova-pristupilo-k-nezvycajnemu-kroku-z-a-podu-sa-dane-platit-nebudu.html#ixzz4CVNExdIY> [dátum prístupu: 5.05.2016].

¹⁷ V Hriňovej neplatia daň za ornú pôdu, nebudú ani za záhrady. <http://www.teraz.sk/regiony/v-hrinovej-neplatia-dan-za-ornu-podu/171578-clanok.html> [dátum prístupu: 25.04.2016].

súhlas so začlenením ďalších osídlených častí Hriňovej do BR Poľana¹⁸. Pozitívne sa vyjadrili aj miestni podielníci. Napriek tomu majú aj obavy z obmedzení, ktoré na základe začlenenia predpokladajú. Okrem zatraktívnenia oblasti v rámci cestovného ruchu sa očakávajú orientovali najmä na zvýšenie hodnoty výrobkov rastlinného a živočíšneho pôvodu, ktoré by sa v biosférickej rezervácii vyprodukovali. Konkrétne najmä hodnota tzv. biomäsa (hovädzieho a ovčieho). Vzorom pre Hriňovú je švajčiarska biosférická rezervácia Entlebuch, ktorá je tiež na zozname MAB UNESCO a profituje z predaja regionálnych výrobkov a špeciálne z jahôd¹⁹.

Z pozície obyvateľov možno za pozitíva začlenenia ďalších území do Biosférickej rezervácie Poľana označiť:

- zvýšenie atraktívnosti prostredia
- rozvoj turizmu
- lepšie zhodnotenie miestnych výrobkov (biomäso, miestne farmárske trhy)
- zvýšenie záujmu o regionálne výrobky²⁰
- zvýšenie zamestnanosti
- zotrvanie obyvateľov na lazoch, zamedzenie úbytku obyvateľstva.

Ako možné **negatíva začlenenia** do Biosférickej rezervácie Poľana zo strany obyvateľov možno označiť:

- Obmedzenia pri predaji pôdy: „Deti by nemohli predať pôdu“. Opatrnosť vyplýva aj z predchádzajúcich skúseností. Na lazoch už zo súkromných pozemkov dali k dispozícii pôdu na výstavbu ciest. Mesto cesty spevnilo, avšak zároveň na nich začali platiť štandardné pravidlá cestnej premávky, čo znamená obmedzenia i pokuty za prechádzanie s vozom a znečisťovanie ciest, čo obyvatelia lazov vnímajú ako nespravodlivosť.

¹⁸ V roku 2014 bol v rámci projektu OZ Pronatur v mestách a obciach uskutočnený na Slovensku jedinečný prieskum verejnej mienky obyvateľov o tom, či chcú, aby územie Poľany bolo zaradené do siete BR. 12661 obyvateľov odpovedalo kladne na otázku „Myslíte si, že územie Poľany, pre svoje prírodné a kultúrne hodnoty, by malo byť zaradené do siete biosférických rezervácií UNESCO?“ až 12157 (96%) respondentov, len 504 (necelé 4%) respondentov odpovedalo záporne. „Toto sme považovali za jednoznačný signál toho, že miestne obyvateľstvo si žela existenciu BR Poľana v nových hraniciach. Status «prechodnej zóny BR Poľana», bez obmedzení obyvateľov zo strany štátnej správy, môže skutočne napomôcť už aj tak ťažko skúšanému regiónu jednak prostredníctvom medzinárodných projektov, prílivu financií, rozvoju kvalitného turistického ruchu“. *Akčný plán Biosférickej rezervácie Poľana...*, s. 16.

¹⁹ „BR Entlebuch je vo Švajčiarsku jeden z najväčších touroperátorov s ca. 8000 návštevníkmi za rok. Vytvorených je viac ako 300 regionálnych produktov, ktoré sa predávajú vo veľkých supermarketoch na celoštátnej úrovni. Odhaduje sa, že až 16% návštevníkov BR Entlebuch (v lete) navštíví územie kvôli miestnym aktivitám BR“. *Štúdiá pridanej hodnoty v poľnohospodárstve a lesníctve...*, s. 49.

²⁰ V roku 2013 bolo v regióne Podpoľania zavedené označenie „Regionálny produkt Podpoľanie“. O získanie tohto označenia sa môže v Podpoľaní uchádzať producent potravinových a remeselných výrobkov alebo poskytovateľ služieb v cestovnom ruchu so zameraním na ubytovanie a stravovanie. K 15.12.2014 bolo udelených 17 certifikátov na produkty. *Ibidem*, s. 10.

– Vyžadovanie väčšej tolerancie voči divým zvieratám, s ktorými žijú v bezprostrednom susedstve. Na podhorských lazoch často polia rozryjú diviaky, úrodu povávajú jelene. Opodstatnené obavy majú obyvatelia z medveďov, stretnutie s nimi už zažil azda každý z nich v bezprostrednej blízkosti príbytkov. Do okolia preto nevychádzajú bez obranného spreja na odplašenie medveďa. Medvede tiež útočia na chovné zvieratá. Obyvatelia by prijali redukciu tejto zvere zo strany horárov a poľovníkov. Konštatuje sa, že uhrádzanie ujmy za škody spôsobené veľkými šelmami nie sú v dostatočnej miere podmienené preventívnymi opatreniami. V prípade ochrany svojich polí by ich však museli oplotiť, čo by zase bránilo plynulému prechádzaniu v užívanom teréne. Aj v súčasnosti existujú oplotenia s elektrickou energiou, ich inštalácia je však pre obyvateľov pomerne nákladná. V rámci BR Polana vznikli v roku 2015 pracovné skupiny, pričom „Pracovná skupina pre veľké šelmy“ rieši problémy manažmentu medveďa a vlka. Zaujímavé je tiež zistenie, že najst dobrých pastierov hovädzieho dobytku a oviec, ktorí majú cit nielen k zvieratám, ale aj k prírode, je veľmi ťažké a ochrana územia si vyžaduje osobitný prístup²¹.

Objektívne je konštatovaný nedostatočne využitý potenciál pre rozvoj vidieckej turistiky a agroturistiky, nízke príjmy z turistiky pre miestne obyvateľstvo, neštandardné poskytovanie služieb (slabá kvalita), poškodzovanie náučných a turistických zariadení – vandalizmus, zlá ekonomická a sociálna situácia v regióne, ľudia riešia dôležité existenčné problémy²².

Nad líniou obydlí je podhorský terén výrazne poznačený ľudskou činnosťou. „Pretrvávalo tu individuálne pasenie – každý gazda sa staral len o svoje stádo oviec, ktoré neraz presahovalo počet 100 kusov. Pásli sa tu taktiež kravy a kozy, ktoré spásali rozsiahle plochy a prispievali tak k jedinečnému rázu krajiny a rozmanitosti fauny a flóry“²³. Pastieri si na pasienkoch budovali drevené alebo kamenné koliby (nazývané aj *chyže*), z ktorých sa niektoré zachovali vo viac či menej dobrom stave. Jedna z kolíb postavená v roku 1953 bola v roku 2015 zrekonštruovaná v rámci medzinárodného projektu a prispôbená ako turistická útulňa. Koliba je permanentne otvorená, sú v nej drevené lavice a stôl s pripevnenou knihou návštev. Časť na spanie je prestropeňá doskami, na ktoré vedie rebrík. V areáli sú vysadené pôvodné odrody ovocných stromov. Iná zachovaná koliba je spätá s rozprávaním o miestnom zbojníkovi z 20. storočia, zvanom Kotol Babicov.

Na napájanie zvierat využívali pastieri vyvierajúce studničky na svahu a vodu odvádzali do korýt (vaní), z ktorých zvieratá pili. Práca so zemou ich viedla k odstraňovaniu balvanov, z ktorých sa časom vytvorili jasne viditeľné ohrady, alebo sú len sústredené na kopách. Územie je miestami ohradené ostnatými drôt-

²¹ Por. Akčný plán Biosférickej rezervácie Polana..., s. 24.

²² Ibidem, s. 33.

²³ Hriňová. Turistická útulňa Javorinka. <http://www.hrinova.sk/pre-turistov/turisticka-utulna-javorinka/> [dátum prístupu: 5.05.2016].

mi, miestami sú osadené stĺpiky s karabínkami, pomocou ktorých je v prípade potreby možné ohradiť drôtom pastvisko. Na lúkach sú polodivé ovocné stromy. Pre Hriňovú je typické najmä pestovanie čerešní, ktoré v dobe kvitnutia poskytvajú v kopcovitom teréne mimoriadne pekné pohľady, využívané fotografmi a filmármi. Ďalšou špecialitou hriňovských poľnohospodárov je pestovanie starších odrôd raže, ktorá má na rozdiel od moderných odrôd dlhšie stebľá. Takáto raža je vyhľadávaná na niektoré remeselnícke práce – napr. na výrobu slamených úľov, slamených podložíek na sedenie a pod.²⁴ Z raže pália aj pálenku nazývanú rožovka.

Mesto Hriňová sa snaží integrovať rozptýlene žijúcich obyvateľov pomocou množstva kultúrnych a športových podujatí. V meste fungujú dva detské a jeden mládežnícky folklórny súbor, ochotnícke divadlo, organizujú fašiangový sprievod, stávanie májov, Katarínsku aj Štefanskú zábavu, Furmanské preteky ťažných koní, populárne sú obchôdzky betlehemcov folklórny festival Deti pod Poľanou, festival filmov s tematikou ľudovej kultúry Folklór a tradície, Farmárske trhy, a celý rad ďalších podujatí zameraných (nielen) na oživovanie ľudovej kultúry. K najatraktívnejším podujatiam bezpochyby patrí festival Gazdovanie na hriňovských lazoch. Zameraný je na ukážky tradičných roľníckych prác, spracovanie produktov a ukážky tradičných obyčají a folklóru. Jednotlivé ročníky majú svoju hlavnú tému, napr. svadba, alebo pálenie míl (dymiace kopy dreva, ale aj pneumatík), čo je na hriňovských lazoch jedinečný zvyk počas stávania májov. Podujatie prebieha najmä v časti Slanec, kde je penzión s lyžiarskym areálom a priestor pre parkovanie a aktivity. Zapojiť obyvateľov aj z ostatných lazov je dlhodobou úlohou, pretože na niektorých lazoch existuje pomerne separovaný a svojpomocný spoločenský život. Komunitné spolužitie im pomáha prekonávať terénnu separáciu od ostatnej časti Hriňovej a vzájomná spolupráca a pomoc im uľahčuje poľnohospodárske práce, ľudia si pomáhajú aj v informovanosti napríklad aj pri čerpaní nárokovateľných dotácií²⁵.

Viacere usadlosti alebo ich časti domáci obyvatelia prestavali na penzióny, pričom niektorí využili dotácie z európskeho programu LEADER. Ich čerpanie nebolo výhodné pre tých, ktorí si mnohé stavebné práce vedia urobiť svojpomocne, a preto ich nemali ako administratívne vykázať.

Stratégie prežitia obyvateľov regiónu sú závislé na dotáciách EÚ, tie však nie sú kontinuálne zabezpečené, ale treba si ich opakovane vysúťažovať v grantových schémach. Náročné podmienky pre život nútia reprezentácie mesta a regiónu k tvorivému prístupu v prekonávaní problémov. O tom, že je úspešný, svedčí aj udelenie Ceny Slovenskej republiky za krajinu v roku 2016 mestu Hriňová

²⁴ Výrobca žije v neďalekej Kokave nad Rimavicou a pestuje si v záhrade tieto hriňovské odrody raže.

²⁵ Konštatovaná je nižšia úroveň vzdelanostnej štruktúry obyvateľov Hriňovej a nedostatočná informovanosť miestnych poľnohospodárov v oblasti získavania finančnej podpory. Por. *Akčný plán Biosférickej rezervácie Polana...*, s. 23.

„za zachovanie tradičného spôsobu života obyvateľov žijúcich v harmónii s krajinou, v špecifických formách osídlenia a príkladnú spoluprácu všetkých zapojených subjektov do rozvoja“. Vyhlasovateľom ceny je Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky. Udeľovaná je v dvojročnom cykle a v roku 2016 sa konal 4. ročník tohto ocenenia. Problémy rozvoja regiónu podpolianskych lazov sú príkladom dobrej praxe v rámci kultúrnej ekológie v špecifických podmienkach znevýhodnenej oblasti Európskej únie.

Literatúra

- Akčný plán Biosférickej rezervácie Polana. Zost. Z. OKÁNIKOVÁ a kol. November 2014. http://www.ozpronatur.sk/wp-content/uploads/2014/04/AkcnyPlan_BRPolana_2014.pdf [dátum prístupu: 5.05.2016].
- HREŠKO J., PETLUŠ, P.: *Hriňová*. In: *Atlas archetypov krajiny Slovenska*. Nitra–Bratislava, s. 80–85. *Hriňová*. Wikipédia. Slobodná encyklopédia. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Hri%C5%88ov%C3%A1> [dátum prístupu: 15.05.2016].
- Hriňová*. *Turistická útulňa Javorinka*. <http://www.hrinova.sk/pre-turistov/turistica-utulna-javorinka/> [dátum prístupu: 5.05.2016].
- HUBA M.: *Transformácia krajiny s laznickým osídlením na príklade Polany a Podpolania*. „Slovenský národopis“, z. 57, s. 312–330.
- MACHAVA M.: „Spomienkové rozprávanie na hriňovského zbojníka známeho pod menom Kotol Babicov“. Diplomová práca. Katedra etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre 2009.
- Mesto Hriňová pristúpilo k nezvyčajnému kroku, za pôdu sa dane platiť nebudú*. Náš Zvolen 15.12.2014. <http://naszvolen.sme.sk/c/7548380/mesto-hrinova-pristupilo-k-nezvyčajnemu-kroku-za-podu-sa-dane-platiť-nebudu.html#ixzz4CVNExdLY> [dátum prístupu: 5.05.2016].
- PODOLÁK J.: *Lazy*. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Eds. J. Botík, P. Slavkovský. Bratislava 1995.
- RIMAJ Š.: *Svetlo v hriňovských lazoch napája slnečná energia*. Pravda 26.11.2015. <http://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/375048-svetlo-v-hrinovskych-lazoch-napaja-slnečna-energia/> [dátum prístupu: 15.05.2016].
- Štúdiá pridanej hodnoty v poľnohospodárstve a lesníctve (CHKO - BR Polana, Slovensko) (BR Entlebuch, Švajčiarsko)*. OZ Pronatur. http://www.ozpronatur.sk/wp-content/uploads/2014/04/CHKO_BR_Po%C4%BEana_%C5%A1%C3%BAdia_pridanej_hodnoty.pdf [dátum prístupu: 7.05.2016].
- V Hriňovej neplatia daň za ornú pôdu, nebudú ani za záhrady*. TASR 15.12.2015. <http://www.teraz.sk/regiony/v-hriňovej-neplatia-dan-za-ornu-podu/171578-clanok.html> [dátum prístupu: 25.04.2016].